

Vladimír Borecký, teoretik marginalizované kultury

Felix Borecký
Univerzita Karlova
felix.borecky@seznam.cz

Tematický blok věnovaný myšlení Vladimíra Boreckého (6. 12. 1941 — 6. 2. 2009) vychází z konference „Kultura a imaginace“, jež byla u příležitosti nedožitých osmdesátin autora uspořádána na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy ve dnech 12.–13. listopadu 2021. Pokrýt všechna témata z pestrého Boreckého díla nebylo v sílách konference a není to ani úkolem předkládaného bloku. Zaměření příspěvků se tak omezuje vlastně jen na dva okruhy, kterými nicméně Vladimír Borecký proslul nejvíce: na teorii komiky a teorii mašiblu.

Připomeňme, že Vladimír Borecký vycházel ve svých pracích věnovaných obecným otázkám teorie kultury z přesvědčení, že základním zdrojem kultury je imaginace. Právě imaginace, jak se domníval, dovoluje aktivním a kreativním způsobem od skutečnosti odstupovat, zdvojit ji, a tím jí hlouběji porozumět; imaginace se ovšem neuplatňuje jen při obohacování vnímané reality o imaginární aspekty, ale ukazuje se například i ve hře, komice či v ludické kreativitě. V myšlenkové tradici najdeme jistě dlouhou řadu předchůdců, kteří se zabývali teoretickým zkoumáním imaginace, hry, symbolu či komiky, u Boreckého je ovšem zajímavé, že tyto své náhledy využíval k promyšlení velmi svébytných jevů. Nesoustředil se primárně na to, jak se tvořivá schopnost imaginace projevuje na fenoménech vysoké kultury, jakými jsou umění, filozofie či věda, nýbrž si všímal oblastí kultury, jež bychom mohli označit za hraniční nebo přímo marginalizované.

Boreckého sympatii k marginalizovaným oblastem lze stěží zcela oddělovat od doby, v níž se jeho teoretické uvažování konstitovalo. Zájem o marginalizované u něj jde ruku v ruce s nezájmem o normalizované. Borecký se soustředil na jevy, jež se s oficiální normalizační kulturou mýjely, přehlížely ji a spíš jen tak mimoděk než cílenou, programovou kritikou demaskovaly upachtěnost její produkce a jejích služebníků. To se projevuje i na Boreckého teorii komiky a mašiblu.

Ve čtyřstupňové teorii komiky lze vysledovat zřetelnou tendenci k upřednostňování komiky naivní a absurdní, jejichž příznačná subtilnost bývá oceňována jen hrstkou *happy few*. Oproti široce přijímané ironii a humoru, jež pracují s pointou, případně s vtípem, tvoří naivita a absurdita v Boreckého taxonomii komických figur okraje. Jenže právě okraje jsou u Boreckého důležitější než to, co se soustředí v centru. Naivita a absurdita jsou z hlediska společenské poptávky jistě okrajové, avšak v rámci Boreckého teorie stojí na okrajovosti základní východiska a vyplývají z ní velmi specifické konsekvence, a to zejména z perspektivy psychologického vývoje

jedince (od dítěte a jeho naivity k vyzrálému jedinci, jenž je vystavován absurditě světa) a filozofické artikulace životního smyslu lidské existence. Jako okraje je lze ostatně vnímat i ve vztahu k výše zmíněné normalitě. Zatímco ironie a humor vytvářejí komiku na pozadí uznávaných společenských norem (ať už v souladu s nimi, či v kritické opozici vůči nim), naivita a absurdita se na normy neohlíží a komika v jejich případech vzniká takříkajíc mimo dobro a zlo. Naivita si tyto normy neuvědomuje, absurdita od norem odstupuje natolik svobodomyšlně, že ztrácí jakýkoliv závazek vůči nim a motivaci se jim přizpůsobovat či se vůči nim vymezovat.

Podobně je tomu s teorií mašíblu zaměřující se na díla, jejichž ludicky tvořivá povaha bezuzdně překračuje hranice toho, co se uznává v institucionalizovaných oborech, a je jim tak odepřen přístup do světa solidní vědy, historie, medicíny, umění a dalších činností ducha. Tak jako v případě naivní a absurdní komiky jde i u mašíblu o marginální projevy, jež nemají šanci uspět v oficiální kultuře.

Boreckého náhledy se nicméně nemusejí vztahovat jen na případy, které sám navrhuje a jejichž historický kontext nejčastěji tvoří komunistické Československo a jeho oficiální kultura. Paralely lze nepochybně vyhledávat i v naší současnosti, a jak dokazují i studie zařazené do přítomného bloku, explanační síla Boreckého konceptů je natolik obecná a návodná, že může posloužit k porozumění jevům, o nichž se sám Borecký nezmiňuje.

Všech šest příspěvků sjednocuje snaha poukázat na živost Boreckého myšlení, které aktualizují ať už tím, že je domýšlejí, odhalují dosud neznámé a málo probádané souvislosti, či je interpretují ve světle dalších teoretických koncepcí. Sérii textů otevírá Miloš Ševčík, který ve své studii detailně analyzuje obecné rysy čtyř základních konfigurací komiky v Boreckého teorii komiky, přičemž zvláštní pozornost věnuje vztahu „nejsofistikovanějších“ forem komična, totiž humoru a absurdity. Důležitou částí studie je srovnání Boreckého teorie s dvěma významnými teoriemi komiky anglického psychologa Jamese Sullyho a francouzského literárního teoretika Louise Cazamiana. V pořadí druhém příspěvku se Robert Kanócz zaměřuje na specifický vztah mezi smíchem, komikou a filozofií u Vladimíra Boreckého. Vedle ucelené „akademické“ teorie komiky lze v Boreckého díle, jak ukazuje Kanócz, vysledovat originální náhledy na fenomény komiky bez vtípu a smíchu bez důvodu. Tyto Boreckého úvahy promýšlí autor studie na pozadí filozofie Martina Heideggera, Eugena Finka či Gillesse Deleuze, přičemž využívá také řadu méně známých, či dokonce dosud nepublikovaných Boreckého textů. Poslední z trojice příspěvků věnovaných komice pochází od Ondřeje Vinše. Autor se za využití strukturujících rysů komiky, tak jak je vymezil Borecký, snaží vypracovat obecné rysy vystihující speciální druh komiky, jímž je černý humor.

Zbýlé tři texty se tematicky soustřeďují na fenomén mašíblu. Felix Borecký se mašíblem zabývá z perspektivy teorie interpretace. Vychází z obecně metodologických úvah Vladimíra Boreckého věnovaných teorii kultury a symbolické imaginaci a načrtává základní rysy takové hermeneutiky, která by dokázala svébytnost mašíblu přiléhavě zachytit. V příspěvku Ondřeje Dadejíka je nahlížena specifická povaha mašíblu ve srovnání s oblastmi seriózní a společensky uznané vědy a umění. Mašíbl sice leží mimo sféru ustavených duchovních činností, ale jeho od zvyklostí vychýlený charakter nám umožňuje lépe porozumět původním zdrojům a povaze právě i těchto

důstojných disciplín. Dadejřík v této souvislosti promýšlí Boreckého koncept „zrcadla obzvláštního“ a vztahuje jej k filozofickému pragmatismu Johna Deweyho a myšlení současného amerického estetika Alvy Noëho. Posledním příspěvkem mašiblovského okruhu, a tím i celého bloku věnovaného dílu Vladimíra Boreckého je studie Jaromíra Typlta. Autor se zde soustředí na spletitý vztah Vladimíra Boreckého a Františka Nováka, označeného Boreckým za „mašibla mašiblu“. Žádný jiný z obzvláštníků, které Borecký zkoumal, se nedožil vydání textů o mašiblech. I z toho důvodu je velmi cenné sledovat, co se stane, když se autor mašiblu dozví, že byl za autora mašiblu označen. Typlt vychází jak z důkladné znalosti Novákovy osobnosti, názorů a díla, tak z Boreckého subtilního vymezení konceptu mašiblu.

Vedle původních studií zařazujeme do rubriky „Dokumenty“ osobněji laděné texty básníka Eugena Brikciuse a filozofa Jiřího Michálka. Oba autoři se v nich zabývají Boreckého celoživotní zálibou v mašiblu. Eugen Brikcius mj. připomíná Boreckého fascinaci insitní poezií Václava Svobody Plumlovského, jež stála na počátku jeho soustavného bádání a sběru obzvláštních děl. Plumlovského poetika významným způsobem utvářela Křižovnickou školu čistého humoru bez vtípu a ostatně také v tomto inspirativním prostředí se zrodil nápad přeložit Plumlovského báseň „Chudobín“ do co možná největšího počtu jazyků. Do výboru z Plumlovského díla s názvem *Co složím, to mám* se Boreckému, jenž knihu editoroval, podařilo zařadit celkem čtyřicet osm překladů.¹ Na tento projekt navázal filozof Robert Kanócz, který inicioval dalších sedmáct překladů. Šestnáct z nich vyšlo ve filozofickém sborníku *Mosty a řeka: Sborník Jiřímu Michálkovi k 80. narozeninám*.² V závěrečné sekci konference „Kultura a imaginace“ autoři těchto nově pořízených překladů diskutovali nad záluďnostmi převodu Plumlovského básně do nejrůznějších jazyků. Při té příležitosti vznikl ještě překlad do sanskrtu od indologa a filozofa Jiřího Holby. Tento dosud nevydaný překlad zde otiskujeme a pro představu znovu uvádíme i český originál.

Chudobín

Chudobín leží v údolí,
 ptáci kolem šveholí,
 srna se v poli pase,
 po dvoře běhá prase.
 Naproti mlýn mele,
 panna šaty pere,
 slunko všechno prozáří,
 cizinci zřít ve tváři
 dům tento, jenž mu věští:
 zde že jeho štěstí.

1 Svoboda Plumlovský, Václav. *Co složím, to mám*. Ed. Vladimír Borecký. Praha: Torst 1996, s. 187–240.

2 Daňková, Zuzana — Kanócz, Robert (eds.). *Mosty a řeka: Sborník Jiřímu Michálkovi k 80. narozeninám*. Červený Kostelec: Mervart, 2021, s. 597–616.

Chudobín

Václav Svoboda Plumlovský
वाचलव् स्वोबोद प्लुमलोव्स्की

Nirdhanagrāma निर्धनग्राम

Sanskrt

निर्धनग्रामो द्रोण्यां तिष्ठति
विहगाः सर्वत्र गायन्ति
क्षेत्रे हरिणो विचरति
अङ्गणे सुकरो धावति
दलनी प्रति घर्षति
कन्या वस्त्राणि शोधयति
सूर्यम् सर्वं धाति
यद्दहमागन्तोर्नेत्रे दृश्यते
तद्दहमागन्तुम् राधयति
इह तव सुखमिति

vědecký přepis:

nirdhanagrāmo droṇyāṃ tiṣṭhati
vihagāḥ sarvatra gāyanti
kṣetre hariṇo vicarati
aṅgaṇe sukaro dhāvati
dalanī prati gharṣati
kanyā vastrāṇi śodhayati
sūryaṃ sarvaṃ dhāti
yad gr̥ham āgantor netre dṛśyate
tad gr̥ham āgantum rādhayati
iha tava sukham iti

český přepis:

nirdhanagrāmó drónjám tiṣṭhati
vihagáh sarvatra gájanti
kšétre harinó vičarati
angané sukaró dhávati
dalaní prati gharṣati
kanjá vastráni šódhayati
súrjam sarvam dhāti
jad grham ágantór nétré dršjate
tad grham ágantum rádhajati
iha tava sukham iti

Překlad Jiří Holba